

ƏDƏBİYYAT

1. Üzeyir Hacıbəyov. Elektron dərs vəsaiti. "O olmasın, bu olsun". Müəhazirəni təqdim edir müəllif - Bakı Musiqi Akademiyasının dosenti, sənətsünaslıq namizədi Cəmilə Həsənova.
2. İlham Rəhimli. Azərbaycan teatr tarixi (dərslik). Bakı, Çapaşoqlu, 2004
3. Xalq qəzeti .- 2009.- 2 sentyabr.

Роль творчества Узеира Гаджибейли в формировании музыкального театра

В статье автор рассматривает роль гениального азербайджанского мыслителя, просветителя-композитора Узеира Гаджибейли в формировании Музыкального театра и анализирует произведения композитора.

Ключевые слова: музыка, театр, Узеир Гаджибейли, творчество

The Role of Uzeyir Hajibayli's Creativity in the Formation of Musical Theater

In the paper, the author considers the role of the brilliant Azerbaijani thinker, enlightener-composer Uzeyir Hajibayli in the formation of the Musical Theater and analyzes the works of the composer.

Keywords: music, theater, Uzeyir Hajibayli, creativity

Elmi rəhbər: BXA -nın professoru, sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru **Sonaxanım İbrahimova**

ƏNƏNƏVİ AVROPA JANRININ AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARININ YARADICILIĞINDA TƏCƏSSÜMÜ: FƏRHƏNG HÜSEYNOV - "STABAT MATER"

Nigar YUSİBOVA

Təqdim olunmuş məqalə Azərbaycan professional musiqisində özünəməxsus yer tutan Fərhəng Hüseynovun "Stabat mater" əsəri haqqındadır. Stabat mater janrına dünya musiqi tarixində bir çox bəstəkarlar müraciət etmişdir. Burada bəstəkarın janra yeni baxışı, milli və klassik ənənələrin qarşılıqlı vəhdətindən yaradılmış əsərin təhlili verilmişdir.

Açar sözlər: Fərhəng Hüseynov, Stabat mater, dini, bəstəkar, yaradıcılıq, klassik, janr, ənənə.

Zəngin ənənələrə dayaqlanan Azərbaycan professional musiqisində Fərhəng Hüseynov yaradıcılığının özünəməxsus yeri vardır. Qara Qarayev məktəbinin yetirməsi olan bəstəkarın yaradıcılığı ötən əsrin ikinci yarısına təsadüf etmişdir. Respublikanın əməkdar artisti, professor, "Böyük İpək Yolu", "Sülh naminə", "Xose Asunşyon Flores" Beynəlxalq müsabiqələr laureatı, adı Hollandiyanın "Avropa musiqisinin 400 illiyi", İngiltərənin "Qrova" ensiklopediyalarına daxil olmuş bəstəkar, violin ifaçısı, pədaqoq Fərhəng Hüseynovun yaradıcı fəaliyyəti milli mədəniyyətimizin inkişafında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bəstəkarın janr və mövzu rəngarəngliyi ilə seçilən əsərləri təkcə ölkəmizdə deyil, həmçinin onun hüdudlarından kənar, Rusiya, Türkiyə, Yaponiya,

İsveçrə, Almaniya, İsrail, Latın Amerikasına və başqa ölkələrdə səhnəyə qoyulmuş və məşhurlaşmışdır.

Müasir Azərbaycan musiqi tarixində yaradıcı fəaliyyətinin dərin ideya məzmunu, melodiyasının axıcı, yaddaqalan olması ilə seçilən bəstəkarın əsərləri sırasına fortepiano və violin üçün 5 pyes (1974), fortepiano üçün "İmprovizasiya və tokkata" (1974), violonçel üçün solo sonata (1977), violin və orkestr üçün konsert və simlilər üçün "Serenada" (1982), "Zaman üzrə sayahət" konserti (5 hissəli, 1991), "Kodayu" operası (1993), "Yer üzündə sülhə nail olmalı" oratoriyası (9 hissəli, 1995), kamera orkestri üçün "Fantaziya Ladino" (1998-1999), simli kvartet və solo soprano tərkibi üçün nəzərdə tutulan "Stabat Mater"

(1998), "Kapriçcio Quarani" əsəri, "Kraliça Aba" baleti (2 pərdəli, 2005), bir neçə kinofilmə musiqi və s. aiddir.

Fərheng Hüseynovun simli kvartet və solo soprano tərkibi üçün nəzərdə tutulan "Stabat Mater" əsəri Azərbaycan xalqı üçün ictimai-siyasi baxımdan çox mürəkkəb olan zamanda (I Qarabağ müharibəsi dövründə) yazılmışdır. Günahsız insanların qətl edilməsi, körpələrin amansızlıqla öldürülməsi, ümumiyyətlə, məkrli niyyətlər uğruna axıdılan qanlar bəstəkarə rahatlıq tapmağa imkan vermirdi və bu dövrdə o, haqq əsərinin dünyada eşidilməsi üçün səy göstərirdi. F.Hüseynov "Stabat Mater" əsərində müharibənin ağır şəraitindən əzab çəkən ananın faciəsini, onun feryadını təcəssüm etdirmişdir. Belə ki, bu addımıyla bəstəkar, Məryəm ana obrazını Azərbaycan qadını ilə əlaqələndirmişdir. Sözügedən əsər, 1998-ci il dekabr ayının 18-də BMA-nın Böyük zalında İnsan hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsinin 50 illiyinə həsr olunmuş müsabiqədə fəxri diploma layiq görülmüşdür.

Ümumiyyətlə, "Stabat Mater" dini mövzuda yazılmış əsərdir. Burada İsa peyğəmbərin çarmıxa çəkilərkən anasının çəkdiyi əzablar əks olunur. Musiqi tarixində dünyanın 20 ölkəsində bu mövzuya müraciət edilib. "Stabat mater"ə istinad edən 100-dən çox əsər mövcuddur. Bu janrdə yazılan ilkin nümunələrdən ən məşhuru Kaspəra fon Verbeek tərəfindən təqdim olunmuşdu. Sonrakı illər bu siyahı genişlənilir və bir çox dünya bəstəkarları "Stabat Mater"ə müraciət edirlər. Janrın ilkin nümunələri XV əsrdə C. Braun, V. Korniş, R. Devi və R. Hunta, eləcə də İ. Dammonis, F. Qaffurius tərəfindən bəstələnmişdir. Sonrakı əsərlərdə J. Dyüpre, C. Palestrina, O. Lasso, D. Astorqa, A. Steffani, C. Bononçini, F. Durante, A. Kaldara, A. K.Venesi, A. Skarlatti, D. Skarlatti, C. Perqolezi, Y. Haydn, F. Şubert, Ş. Quno, C. Rossini, A. Dvorjak, C. Verdi, eyni zamanda XX əsrin bəstəkarları K. Şimanovski, L. Berkli, F. Pulenk, Z. Koday, K. Penderetski "Stabat Mater" adlı əsərlərlə çıxış ediblər. Bu əsərlərdən ən məşhurları A. Vivaldi, C. Perqolezi, Y. Haydn, F. Şubert, C. Rossini, F. List, A. Dvorjak, C. Verdi, Z. Koday, F. Pulenkə məxsus olan "Stabat

Mater"lərdir. Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir bəstəkarın bu janra yanaşması müxtəlif cür olmuşdur.

Fərheng Hüseynovun "Stabat Mater"i də klassik və milli ənənələrinin vəhdəti nəticəsində yaranmışdır. Bəstəkar ənənəni pozmayaraq öz əsərini orijinal mənəndə - latın dilində yazmış və 12 hissəni şərti olaraq təqdim edərək, hissələrarası fasilə verməmişdir. Yəni, bəstəkar Rixard Vaqnerin (1813-1883) operada tətbiq etdiyi "fasiləsiz inkişafı" ənənəvi kilşə oxuması olan "Stabat Mater"də göstərmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, burada F. Hüseynov ənənəvi "Stabat Mater" mətnindən sərbəst istifadə etmişdir. Belə ki, bəzi hissələrdə o, mətnin daxilində təkrarlar, müəyyən hallarda isə ixtisarlar edir. Bəstəkarın əsərində şərti bölünmə bu şəkildədir:

1. Stabat Mater Dolorosa (Kədərli ana dayandı)
2. Cujus animam gementem (Həyəcanla dolu ürək)
3. O guam tristis et afficta (Hansı dərdlə)
4. Guas moerbatı (O necə əzab çəkdi, necə titrədi)
5. Guis est homo (Kim biganə qala bilər)
6. Vidit suum dulcem natum (Əziz oğlunu görərkən)
7. Eja, Mater fons amoris (Ana sevgisilə gəlin)
8. Fac ut brdeat cor meum (Qəlbimi yandır)
9. Sancta Mater, istud agas (Müqəddəs ana, et)
10. Fac, ut portem Christi moetem (Onun taleyindən əmin olun)
11. Inflammatus et accensus (İltihab)
12. Quando corpus morietur (Bədən öldükdə)

Əsərin başlanğıcında bəstəkar instrumental giriş təqdim edir. I və II violin və violanın ifasında səslənən girişdə artıq "Stabat Mater"in əsas dramaturji xətti məlum olur. 4/4 ölçüsülü, dolcissimo espressivo xarakterli bu hissədə alətlər polifonik əsərin xüsusiyyətinə uyğun olaraq tədricən, növbə ilə (violin I, viola, violin II, violonçel) daxil olurlar. Səslərin üçü müxtəlif intervallı (violin I - b2↑, violin II - k3↑, viola isə k3↓) forşlaqla başlayır:

Nümunə 1

Скрипка I
ppp dolcissimo espressivo

Скрипка II
ppp dolcissimo espressivo

Альт
ppp 3 dolcissimo espressivo

Bu hissədə bəstəkar jannın tarixinin nə qədər qədim olduğunu göstərmək üçün arxaik məqamdan istifadə etmişdir. Belə ki, əsərin giriş hissəsi lya minor pentatonikası üzərində qurulmuşdur.

Nümunə 2

11-ci xanədən etibarən violonçel partiyasında orqan dayağı səslənir. Bu isə dini oxumalar üçün ənənəvi üsul hesab olunur. Basda verilən orqan dayağı harmonik funksiyaların ifadəliliyinə təsir göstərir. Musiqinin ritmik quruluşuna gəldikdə isə, o dəyişkəndir.

Birinci hissə - "Stabat Mater dolorosa"- solo partiyasının addımvari, aşağı enən melodiyası ilə başlanır. Burada x5↑, x4↓ sıçrayışlara rast gəlinir. Əsərin bu hissəsində tez-tez tonikaya istinad edilir.

İkinci hissə - "Cujus animam gementem" də dəyişkən ritmik quruluşlardan istifadə olunur. Səkkizlik

Nümunə 3

Dördüncü hissə - "Guas moerbatı" həcmcə kiçik hissədir. Üçüncü hissənin davamı kimi səslənən bu hissədə reçitativ-deklamasiya fərqli ritmik quruluşda çıxış edir. Bu hissə violonçel partiyası ilə başlasa da, daha sonra I violin mövzuya qoşularaq, uzun, saxlanılan səslər ifa edir. Hissənin bitməsinə doğru tam tərkiblə (kvartet şəklində) səslənən musiqi sanki əzab çəkənin bütün izihrablarını təsvir edir.

Beşinci hissə "Guis est homo" da solo partiyada k7 intervalının yuxarıya və aşağıya doğru sıçrayışı musiqiyə kəskin xarakter qatmış olur. I və II violinlərin partiyası isə daha axıcı və dalgavari hərəkət edərək inkişaf edir. Violonçel partiyasında zaman-zaman glissandolardan istifadə olunur.

Altıncı hissə - "Vidit suum dulcem natum" da reçitativ-deklamasiyalıdır. Bəstəkarın burada reçitativ-deklamasiyadan istifadə etməsinə səbəb mətnlə musiqini uyğunlaşdırmaq istəyidir. Belə ki, Məryəm ananın oğlunu gördüyünü hər kəsdən gizlətdiyini göstərmək üçün bəstəkar bu effektdən istifadə etmişdir. Burada 3/4 və 4/4 ölçülərinin dəyişkənliyi ananın həyəcanını təsvir edir.

Yeddinci hissə - "Eja, Mater fons amoris" - əsərin həcmcə ən kiçik hissəsidir (6 xanədən ibarətdir). Burada musiqi fakturası uzun, saxlanılan səslərdən ibarətdir.

və onaltılıq, yarım və çərək ölçülərin bir-birini əvəz etməsi maraqlıdır. Buna səbəb isə melodiyanın həyəcanlı, təlatümlü olmasıdır. Burada II violinin partiyası hərəkətlidir. Birinci hissə ilə müqayisədə ikinci hissə daha genişdir.

Üçüncü hissə - "O guam tristis et afficta"nın ən başlıca xüsusiyyəti solonun reçitativ-deklamasiya ilə olmasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, reçitativ-deklamasiya dördüncü hissənin sonunadək davam edir. Burada *p*, *pp*, *ppp* bir-birini əvəz etməsi musiqiyə sanki pıçılıq effektini gətirmiş olur. Hissənin digər özəlliyi I və II violinlərin iştirak etməməsidir. Bütün hissə violonçelin ağı şəklində səslənən monoloqu üzərində qurulub. Müşayiətdə paralel kvintalardan istifadə musiqiyə arxaik kolorit gətirmiş olur. Bu üsuldən C. Verdinin müəllifi olduğu "Rekviyem" əsərində də istifadə olunmuşdur. Həmçinin paralel kvintalar musiqinin daha da drammatik səslənməsinə zəmin yaradır.

Səkkizinci hissə - "Fac ut brdeat cor meum" - kvartetin rövneq, axınaqlı musiqisi ilə təcəssüm olunur. Solo partiyada isə onun əksi olaraq dinamik işarələrdən və müxtəlif intervallara sıçrayışlardan istifadə edilir.

Doqquzuncu hissə - "Sancta Mater, istud agas" da digər hissələrdən fərqli olaraq forşlaqlardan daha çox istifadə olunmuşdur. Məryəm ananın çəkdiyi izihrabları dinləyiciyə ötürmək üçün bəstəkar hissənin girişində violonçel partiyasında orqan dayağından istifadə etmişdir. Ümumiyyətlə, bu hissədə I və II violinlərin partiyalarında uzadılmış və liqalanmış səslərdən tez-tez istifadə olunur.

"Fac, ut portem Christi moetem" adlı onuncu hissə gərginliyi ilə seçilir. Məryəm ananın izihrabları daha da ağırlaşır. Bu isə dinləyiciyə opera *la mentosunu* xatırladır. Bildiyimiz kimi, *la mento* ağı, şikayət anlamını verir. Hissə boyu artan diapazon, dəyişkən ritm, onaltılıq və otuzikilik ölçülərinin bir-birini əvəz etməsi, eləcə də növbəli şəkildə alt mövzunun kvartetin bütün aletlərində səslənməsi gərginliyi daha da artırmış olur.

Əsərin ən maraqlı doğuran xüsusiyyətlərindən biri də "Inflamatus et accensus" adlı on birinci hissədə milli kadensiyadan istifadədir. Burada Çahargah məqamının rüşeymlərini duymaq mümkündür.

Nümunə 4

Sop

Vc.

Sonuncu hissə, yəni "Quando corpus morietur" da pentatonikanın verilməsi girişin sanki təkrar effektini yaratmış olur.

Ümumiyyətlə, F. Hüseynovun "Stabat Mater" əsərində klassik və müasir ənənələr milli təfəkkürlə vəhdət təşkil edir. Belə ki, musiqidə arxaik koloriti qorumaq üçün pentatonika, ionik məqamlardan istifadə buna misal ola bilər. Həmçinin paralel kvintaların hərəkəti janrın qədimliyini qoruyub saxlamış olur. Melodiyanın inkişafı fonunda orqan dayağının tətbiqi

dini musiqi obrazının tamlığını yaratmaqda böyük rol oynayır. Kadensiyaların milli musiqi çalarları üzərində qurulması F. Hüseynovun milli təfəkkürü dinləyiciyə çatdırılmasında istifadə etdiyi orijinal yazı üsullarındandır. Qeyd etmək lazımdır ki, bəstəkar əsərdə müasir yazı texnikasından da istifadə etmişdir.

Fərhang Hüseynovun "Stabat Mater" əsəri müasir Azərbaycan musiqi tarixində dini janrda yazılan nümunələr sırasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edən nadir incilərdəndir.

ƏDƏBİYYAT

- Abdullayeva Z. Ferhang Huseynov - Yıldız gibi geçen bir hayat. Broşür. Adana, 2009
 Əliyeva F. Bəstəkar yaradıcılığının təkamülündə məzmun və üslub xüsusiyyətlərinin qarşılıqlı əlaqəsi // Azərbaycan milli musiqisinin tədqiqi problemləri. Bakı, 1992
 Xəlilova Q. Yaponiyalı fəth edən Azərbaycanlı bəstəkar // "Xalq" qəzeti. Bakı, 1999
 Kərimova R. Bəstəkar yaradıcılığında dini mövzuların tətbiqi yolları // Musiqi dünyası №3 (60), 2014
 Tağızadə Ş. F. Hüseynovun musiqisi dünyanı gəzir // "Azərbaycan" qəzeti, Bakı, 1999
<https://www.belcanto.ru/parallelism.html>

Воплощение европейского традиционного жанра в творчестве азербайджанского композитора: Фарханг Гусейнов — «Стабат матер»

Представленная статья посвящена произведению «Стабат матер» композитора Фарханга Гусейнова занимающему особое место в азербайджанской профессиональной музыке. Жанр «Стабат матер» использовался многими композиторами в истории мировой музыки. В статье дается анализ произведения, созданного на основе взаимного единства национальных и классических традиций, и раскрывается новый взгляд композитора на жанр.

Ключевые слова: Фарханг Гусейнов, Стабат матер, композитор, творчество, классическая, жанр, религия, традиция

The embodiment of the European traditional genre in the works of the Azerbaijani composer: Farhang Huseynov - "Stabat mater"

The presented article is about Farhang Huseynov's "Stabat mater", which has a special place in Azerbaijani professional music. The "Stabat mater" genre has been used by many composers in the history of world music. Here is a new view of the composer's genre, an analysis of the work created from the mutual unity of national and classical traditions

Key words: Farhang Huseynov, Stabat mater, composer, creativity, classical, religion, genre, tradition

Elmi rəhbər: Dosent, sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru **Elmira Pənahova**